

Bergdala

en liten guide

Denna skrift har sammanställts av en arbetsgrupp som arbetat ideellt under ett projektarbete som bedrivits både i Bergdala och i ytterligare 10 glasbruksorter i Glasriket under hösten 2003 och våren 2004. Detta arbete har givit upphov till sammanlagt 9 skrifter från: Bergdala, Boda, Johansfors, Kosta, Målerås, Orrefors, Pukeberg, Skruf och Åfors.

Huvudtext och faktainnehåll från arbetsgruppen:
Lars Andersson, Kerstin Fröberg, Björn Zetraeus,
Annkristin Andersson, Tore G Johansson, Anita Ask,
Ingrid Johansson, Margaretha Enermo,
Susann Johannisson

Övriga källor:
Boken "En gång Bergdala – alltid Bergdala"

Foto: Erica Draminsky

Innehåll

- 6** *Välkommen till Bergdala*
 - 1.** *Hyttan och bruket*
- 7** **2.** *Gamla sliperiet*
- 8** **3.** *Magasin med många funktioner*
- 9** **4.** *"Kylleskruvbyggningen"*
 - 5.** *Arbetarbostäder*
- 10** **6.** *Fd smedja*
 - 7.** *Fd arbetarbostad – idag fyndbod*
 - 8.** *Disponentens villa*
- 11** **9.** *Från "Trägen" till "Spinnhus"*
- 10.** *Fd hyttmästare Holmqvists villa*
- 11.** *Telegrafstationen, föreningen
trägens filial och utmarkens diverse*
- 12** **12.** *Bergdala Konstgalleri
– tidigare bygdens folkskola*
- 13.** *Hästabäcks gård*
- 14** *Bergdalakarta*

Kul-hus i Bergdala. Glaset är tillverkat här i hyttan.

Välkommen till Bergdala

Det här materialet är tänkt att användas som en guide för dig som vill gå på upptäcktsfärd bland glasbruksmiljöerna. Varje avsnitt har en siffra som motsvarar en plats på kartan längst bak i häftet. Liknande info-guider hittar du på 11 olika glasbruksorter i det småländska glasriket. Mycket Nöje!

1. Hyttan och bruket

Bergdala glasbruk är mest känd för 3 glasprodukter: Klarglas med den blå randen överst, Bergdalatroll och namnskyltar i glas. Glasnamnen var en mycket populär produkt mellan 1970 och 1984 då de tillverkades av brukspatron

Conradson själv. Bergdala var det enda bruk i Glasriket som gjorde dessa. För att göra namn i glas måste man ha riktigt het och lättflytande glasmassa – och det har man bara på efternatten när glastemperaturen nått sin kulmen och

Rundugnen i Bergdala, en av få i Glasriket.

Ugnen öppnad för degelbyte.

Den heta degeln har tjänat ut och ersätts av en ny.

tidiga morgontimmarna. Glasmassan får i vanliga fall sjunka i temperatur och ”klarna” innan man sätter igång och gör filbunksskålar och karaffer och allt fint som blir till i hyttan idag.

Den första hyttan byggdes här 1889 som ett andrabruk till Lindefors (idag Strömbergshyttan). Tillverkningen under 1890 uppgick till 37500 kronor och antal arbetare var mellan 40-50 personer. En brand ödelades hyttan 1897. Detta var mycket vanligt förekommande förr i tiden. Nästan alla hyttor i Glasriket har brunnit. Det beror naturligtvis på den brandfarliga verksamheten och på att man förr byggde i trä och med trägolv. Den enda moderna trähyttan i drift idag i Glasriket är hyttan här i Bergdala, som byggdes 1981. Här inne kan du idag få en föreställning om hur det kunde se ut också i de andra hyttorna så länge de byggdes i trä och med trägolv.

När den första hyttan hade brunnit 1897 byggdes det upp en ny samma år. Den hyttan stod här sedan fram till en annan brand den 11 september 1981, d v s i över 80 år. Efter branden byggdes den nya hyttan upp som finns här idag. Dessutom byggdes då nytt sliperi och ny mängkammare.

I mitten av hyttan står en rundugn med sex deglar. Den värms sedan 1968 av oljeeldning. Innan dess eldades enbart med ved. 1997 helrenoverades ugnen senaste gången. Idag är den en av endast två rundugnar i drift i Sverige! I hyttan finns

också en vedeldad tempereringsugn – sannolikt den enda vedeldade ugnen i drift i Glasriket idag! Efter ett antal konkurser under 1980- och 1990-talen lever nu bruket vidare med en personalstyrka på ca 10 man. Välkommen in i hyttan och titta på skådespelet som glasblåsning är!

Kul-hus framför hyttan

Välkommen att slå dig ner i ett hus av glaskulor. Glasarbetarna har blåst glaset här i Bergdala. Grillen har ritats av glaskonstnär Rune Strand. Du får låna den.

Etableringen här

Varför anlades glasbruket så här långt in i skogen? Jo just för skogens skull; dvs för veden. Glasbruk var vid denna tid oerhört vedslukande. Bönderna i trakten fick möjlighet till extra inkomster när de sålde ved till bruket.

2. Gamla sliperiet

Detta sliperi innehöll från början 18 slipstolar och 3 planverk. Maskinerna drevs med hjälp av ångmaskin eftersom vattenkraft saknades på platsen. Sliperiet har idag en delvis bevarad transmissionsanordning för överföring av kraften. I sliperiet arbetade ett tiotal personer med

Glasriket

De enda äldre trähyttor som finns bevarade idag i Glasriket är nedlagda Alsterbro och Alsterfors glasbruk. Mindre studiohyttor finns också i trä.

Glasriket

Rundugn finns också i glasbruket i Målerås. Rester finns i nedlagda glasbruk som t ex Alsterbro, Flygsfors, Rosdala och Älgult.

Gamla sliperiet.

sprängning och slipning av glas. Det är idag ett kulturhistoriskt industriminne, troligen byggt 1889, som kan berätta för oss om hur arbetsförhållandena var under 1800-talets senare del och 1900-talets första hälft. Det säger också mycket om glasets historia; om det slipade glasets popularitet. Huset är inte öppet för visning.

Det fanns ingen vattenkraft nära glasbruket, men en dryg kilometer härifrån; i Fagerekeån vid Lövsås fanns sedan tidigare en kvarn. Här installerade bruket i början av 1920-talet en turbin så att man fick en egen kraftstation. Härifrån fick man elström. Det blev en ny tid eftersom man nu kunde driva slipstolar. och annat med el och dess-

utom få bra lyse i fabriken. Bostadshusen elektrifierades också efterhand.

3. Magasin med många funktioner

Denna byggnad, som likt gamla sliperiet troligen byggdes 1889, innehöll tidigare formverkstad för formsnickaren som tillverkade alla träformar som behövdes i glastillverkningen. Här fanns även en reparationsverkstad. Den var viktig eftersom man behövde vara så självförsörjande som möjligt,

och det gällde att kunna laga redskap och maskiner. I detta hus höll också degelmakare till. Han tillverkade och lagrade deglar och andra lergods som användes inom bruket. I en del av huset var det lådverkstad där man spikade lådor för emballage av glas. Det var viktigt att packa glaset väl eftersom det skulle ut och fara på långa vägar innan det nådde sina kunder. Vissa utrymmen användes också för lager. Det är idag särskilt viktigt att till synes enkla byggnader med enklare funktioner finns bevarade för att förstå hela processen och arbetsvillkoren. Detta magasin har därför ett kulturhistoriskt värde som en viktig del av helheten i denna miljö, men det är inte öppet för visning.

4. "Kylleskruvbyggnaden" i

Huset byggdes av glasbruket 1889 som arbetarbostad av rivningsvirke från Kylleskrufs glasbruk, en bit norr om Bergdala. Längre kallades huset för Kylleskruvbyggnaden. En av dem som bodde här var smältaren Theodor Ottosson. Han hade en viktig uppgift på bruket eftersom det var han som

blandade glasmassan (mängen) och han såg till att temperaturen i ugnen och glasmassan i degeln var rätt när arbetet började i hyttan kl 6 på mornarna.

I början av 1970-talet hade MC-klubben S:t Christopher sin verksamhet här. Sedan byggdes huset om för att bli samlingsplats för turistbussar. Då fick det namnet "Terminalen". Idag kan du äta eller fika här eftersom det nu är café och grillrestaurang. Välkommen in!

5. Arbetarbostäder i

Dessa stora röda hus byggdes liksom den stora Kylleskruvbyggnaden som arbetarbostäder av glasbruket 1889. På den tiden ingick bostad när man fick anställning vid glasbruket. Det blev ett sätt för glasbruket att locka bra arbetskraft att stanna. Glasarbetare flyttade dit man hört att bostäderna var fina. Dessa två likadana "arbetarkaserner" byggdes med fyra lägenheter och två ungarlarum i varje. Idag kan du bo här i de ombyggda arbetarbostäderna i Bergdala Härbärke. Här kan du också boka hyttstill.

De gamla arbetarbostäderna är idag ombyggda till härbärke.

i Glasriket

Att flytta byggnader från nedlagda till nystartade glasbruk har förekommit på fler håll i Glasriket; t ex från Löfsta till Boda, från Modala till Emmaboda glasverk, från Johanstorp till Målerås mfl.

i Glasriket

Alla glasbruksorter i Glasriket har arbetarbostäder från olika tider. Du kan själv åka runt och upptäcka.

Den blå randen är ett kännetecken för glas från Bergdala. Th gjutning av glas i form. Formar och glablåsarpipor var sådant som förr tillverkades i brukets egen smedja.

6. Fd smedja

Här låg en liten smedja som hörde till bruket. Bara rester finns kvar av smedjan idag och smedbostaden är privat. Platsen är ett minnesmärke från det självförsörjande samhället, då man hade behov av att kunna tillverka och reparera glasblåsarpipor, saxar och andra redskap. Idag köps alla redskap in från särskilda företag som specialiserat sig på glasblåsarverktyg.

7. Fd arbetarbostad – idag fyndbod

Detta är också ett av de hus som bruket byggde som arbetarbostad för flera famil-

jer. Det har under en period varit formgivare Tommy Brembergs ateljé. Idag är det fyndbod.

8. Disponentens villa

Disponentbostaden är ett trähus i 2 våningar med flyglar. Ursprungligen fanns 8 rum utöver kök, hallar och kontor. Det var mycket vanligt på glasbruksorter i Glasriket att brukets första kontor inrymdes i ett rum i disponentvillan. Huset fick sannolikt elektricitet i samband med elektrifieringen av Bergdala 1922. Det var typiskt för glasbruksorter i Glasriket att disponenten var först med moderniteter såsom el, telefon, rinnande vatten och avlopp och bil. Huset moderniserades med vatten och avlopp 1951. Då var det inte många arbetarbostäder som hade

denna standard. Under 1950-talet blev det dock allt fler som uppförde sk egna hem eller egna villor för att få en modernare boendestandard med badrum, vatten och avlopp och centralvärme.

Till disponentvillan hör ett stall. Att det finns kvar idag hör till ovanligheterna i Glasriket.

Disponentvillan uppfördes av brukets grundare Alfred Sjö ca 1890 i samband med att första hyttan planerades. Här i Bergdala målades disponentvillan gul med den dyrare linoljefärgen, medan de enklare arbetarbostäderna målades med den billigare falu rödfärgen.

Huset användes som disponentvilla så långt fram i tiden som till mitten av 1980-talet, därefter privatbostad. Detta är ganska ovanligt. De flesta disponentvillor övergick i annan ägo långt tidigare. I både Orrefors och Kosta används gamla disponentvillan t ex för representation. Under en period i slutet av 1970- och början av 1980-talet inrymde bottenvåningen här café och lampförsäljning medan disponentfamiljen bodde på övervåningen.

9. Från "Trägen" till "Spinnhus"

Den byggnad som nu hyser Bergdala Spinnhus, med vävateljé och försäljning, byggdes 1950 av

dåvarande Konsumtionsföreningen Trägen. Här var matvaruaffär och under en tid fanns också bensinstation. Så småningom stängdes Konsum här i Bergdala, men butiken drevs vidare under ICA:s paraply. Ungefär 1970 stängdes butiken för gott, och huset användes som privatbostad. 1999 öppnade Bergdala Spinnhus väv- och syateljé. De stora fönstren skvallrar idag om husets ursprung.

10. Fd hyttmästare Holmqvists villa

Villan kallades för Furulund. Hyttmästarna på glasbruksorterna i Glasriket hade bättre och större bostäder än övriga glasarbetare. Under en period fanns matservering i huset. Detta behövdes till de hyttpojkar och ungarlar som bodde inhysta eller på vindar utan kök. Idag privat.

11. Telegrafstationen, föreningen trägens filial och utmarkens diverse

Detta hus var Bergdala första lanthandel. Det byggdes 1905. År 1925 hyrde den då nybildade

Glasriket

Exempel på andra disponentvillor där stall finns kvar är Lindshammar och Åfors.

Glasriket

Alla glasbruksorter i Glasriket hade disponentvillor. De flesta finns kvar idag, men är privatbostäder. De utmärker sig genom att de alltid är mer påkostade än övriga arbetarbostäder, större, med speciell arkitektur, dyrbarare material och utförande. De ligger alltid ganska nära bruket, med viss uppsikt, men ofta ändå något för sig själva för att markera avskildhet. De flesta ligger en aning högre än övriga bostäder om detta är möjligt. Alla hade mer påkostade trädgårdar kring disponentvillan än övriga byggnader.

kooperativa föreningen in sig och medlemmarna byggde om lokalen till sin butik. Föreningen var en filial till "Kooperativa föreningen Trägen" i Hovmantorp. Butiken fanns kvar i huset till 1950 då föreningens medlemmar uppförde ett nytt hus för sin verksamhet i Bergdala.

På 1930-talet inrättades telegrafstationen i huset. Artur Petersson och Beda Öhman var föreståndare. Telefonstationen hade öppet till 22.00 varje kväll. I dagens Sverige där vi talar med varandra i trådlösa telefoner kanske det är svårt att föreställa sig vilken stor betydelse det hade när telefonen kom till byn.

Under årens lopp har det funnits café, frisör och matservering i huset. 1927 kunde de yngsta barnen som arbetade på bruket (från 7 år och uppåt) komma och äta här för 2 kronor per dag. Då fick de kaffe på morgonen, frukost, kaffe på dagen och middag på kvällen. Lönen var 2,50 per dag. Under några år stod sedan huset och förföll.

Idag har Annkristin Andersson renoverat huset och bedriver sedan 1985 företaget "Utmarkens diverse". Annkristin arbetar idag med offentliga uppdrag för kommuner och landsting och har utställningar runt om i landet och internationellt. Hennes material är glas och lera. Hon jobbar med en egen teknik att dekorera och forma fönsterglas till unika konstobjekt. Butiksdelen fungerar idag både som försäljningsställe och ateljé. Ateljén är öppen vid speciella arrangemang eller efter överenskommelse.

12. Bergdala Konstgalleri – tidigare bygdens folkskola

Det är lätt att se på detta hus att det byggts som skola; de stora fönstren skvallrar om det. Byggnaden är exteriört välbevarad i ursprungligt utseende och material från 1910 då den byggdes. Namnet var då Fagerhults skola och den var både småskola och folkskola. Barnen fick studera: bibeln, historia, naturlära och läseboken. Innan skolan byggdes bedrevs undervisning på ett torp i Olsmåla. Folkskolestadgan hade införts 1842, så skolundervisning skulle det finnas!

13. Hästebäcks gård

Om du går eller cyklar den södra promenadslungan kommer du förbi Hästebäcks gård. Här hålls ännu odlingslandskapet öppet. Intill mangårdsbyggnaden ligger en stor byggnad som tidigare var en såg.

Blåsning av glas i form.

Sveriges största samling glas

finns på Smålands museum i Växjö, som brukar kallas Sveriges glasmuseum.

Mindre glasmuseer

med gammalt glas finns också i Johansfors, Kosta, Lindshammar, Nybro, Orrefors, Pukeberg, Rosdala och Skruf.

Bergdalakarta

1. Hyttan, bruket & glasshop
2. Gamla sliperiet
3. Gamla magasinet
4. Café & restaurang i "Kylleskruvabyggningen" -
5. Härbärke fd arbetarbostäder
6. Fd smedja
7. Fyndbod fd arbetarbostad
8. fd disponentvilla (privat)
9. Från "Trägen" till "Spinnhus"
10. Fd hyttmästare Holmqvists villa (privat)
11. Utmarkens diverse, fd telegrafstation mm
12. Bergdala Konstgalleri – tidigare bygdens folkskola
13. Hästebäcks gård

6

Vi har bostaden i KOSTA, SKRUV,
HOVMANTORP och LESSEBO

KONTAKTA Britt tel. 0478-128 22 **HEMSIDA** www.lessebohus.se

POSTADRESS AB LesseboHus, Box 13, 36050 Lessebo

BESÖKSADRESS Stationsgatan 1, Lessebo

TEL 0478-12820

BO I NYBRO

Välkommen du också till vår
designintensiva kommun.

I Nybro kommun hittar du bland annat:
Målerås, Nybro Glasbruk,
Orrefors och Pukeberg.

Designhögskolan
Glasskolan

www.nybro.se

Lägenhet via Internet

www.nybrobostadsab.se

Lägenhet via telefon

0481-459 09

Box 178 • 382 22 NYBRO • Kommuninfo: www.nybro.se

Ditt bostadsföretag på orten

Vi hyr ut bostäder, kommersiella lokaler/butiker & garage

Emmaboda
Bostads AB

Adress: Långgatan 4, Box 122, 361 22 Emmaboda, Telefon: 0471-184 01

Web: www.emmabodabostadsab.se, E-post: eba.@emmaboda.se

Medfinansiärer i KUL-projektet i Glasriket:

Regionförbundet i Kalmar län
Länsstyrelsen i Kalmar län
Länsstyrelsen i Kronobergs län
Sparbanksstiftelsen Kronan
Emmaboda kommun
Lessebo kommun
Nybro kommun
Uppvidinge kommun
Orrefors-Kosta Boda AB
Pukebergs glasbruk
Skrufs glasbruk
Johansfors glasbruk
Nybro glasbruk
Emmaboda Elnät Energi & Miljö AB

I samarbete med Glasriket Turism AB